

НЕОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКОТУРИЗМ КАРПАТ: ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Роман Л.Ю.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
вул. Підгірна, 46, 88000, м. Ужгород
liudmyla.roman@uzhnu.edu.ua

Проаналізовано основні чинники погіршення екологічного стану природного середовища Українських Карпат під час неорганізованого екотуризму. Екологічний туризм найбільше із всіх видів туристичної діяльності безпосередньо спрямований на використання природних ресурсів та має пряму кореляційну залежність від якості об'єктів довкілля. Відмічено, що в умовах глибокої екологічної кризи сьогодення, зростання масштабів засмічення, забруднення і вичерпання природних ресурсів, очевидними є її наслідки, зокрема інтенсифікація деструктивних процесів у навколишньому середовищі. Остання, у свою чергу, призводить до погіршення екологічного стану об'єктів довкілля чи їх руйнування, зменшення видової різноманітності флори та фауни.

Відмічено зростання популярності екотуризму в умовах економічної кризи в країні. За рахунок зменшення фінансових доходів для деяких українців неорганізований екологічний туризм став чи не єдиним видом відпочинку. Гірські масиви Карпат поточного року стали і притулком для багатьох переселенців з, окупованих російськими солдатами, територій України. Перенаселеність та перевантаженість рекреаційних зон Українських Карпат може призвести до забруднення природних об'єктів даного регіону, який у свою чергу є осередком збереження та відтворення біорізноманіття країни (показник заповідності регіону в Закарпатській області становить 15,5%).

Відмічено, що саме неорганізований туризм не дозволяє контролювати потік рекреантів та провести належну оцінку шкоди, нанесеної довкіллю. Виявлено, що екологічні проблеми під час неорганізованого екотуризму часто є наслідками самовільного розміщення баз відпочинку, самовільне розпалювання багаття, пошкодження або знищення деревостанів, незаконне збирання дикорослих трав, ягід чи рослин, занесених до Червоної книги України, лікарських рослин, грибів, колекціонування різних ботанічних чи зоологічних видів, забруднення повітря викидами автомобільних транспортів. Встановлено, що найкращим шляхом запобігання деструктивних змін екологічних систем Карпатського регіону, спричиненого неорганізованим екотуризмом, є еколого-просвітницька робота з усіма верствами населення, адмінвідповідальність за екологічні правопорушення та раціональне природокористування. *Ключові слова:* неорганізований туризм, екологічний туризм, Українські Карпати, екологічні загрози, екологічні проблеми.

Unorganized ecotourism of the Carpathians: environmental problems. Roman L.

The main factors of the ecological state's deterioration of the natural environment in Ukrainian Carpathians during unorg the most of all types of tourist activity anized ecotourism were analyzed. Ecological tourism, is directly aimed at the use of natural resources and has a direct correlative dependence on the quality of environmental objects the most of all types of tourist activity. It is noted that in the conditions of today's deep ecological crisis, the growing scale of clogging, pollution and depletion of natural resources, its consequences are obvious, in particular, the intensification of destructive processes in the environment. The latter, in turn, leads to the deterioration of the ecological condition of environmental objects or their destruction, a decrease in the species diversity of flora and fauna.

The growing popularity of ecotourism in the conditions of the economic crisis in the country was noted. Due to the decrease in financial income for some Ukrainians, unorganized ecological tourism has become almost the only type of recreation. This year, the Carpathian massifs became a refuge for many immigrants from the Ukrainian tteritorie that are occupied by russian soldiers. Overpopulation and overloading of recreational areas of the Ukrainian Carpathians can lead to pollution of natural objects of this region, which, in turn, is a center of preservation and reproduction of the country's biodiversity (the indicator of the region's protection in the Transcarpathia is 15.5%).

It was noted that it is unorganized tourism that does not allow controlling the flow of vacationers and conducting a proper assessment of the damage caused to the environment. It was found that environmental problems during unorganized ecotourism are often the consequences of arbitrary placement of recreation bases, arbitrary lighting of bonfires, damage or destruction of tree stands, illegal collection of wild herbs, berries or plants listed in the Red Book of Ukraine, medicinal plants, mushrooms, collection of various botanical or zoological species, air pollution by vehicle emissions. It has been established that the best way to prevent destructive changes in the ecological systems of the Carpathian region caused by unorganized ecotourism is ecological and educational work with all layers of the population and administrative responsibility for environmental offenses and rational nature use. *Key words:* unorganized tourism, ecological tourism, Ukrainian Carpathians, ecological threats, ecological problems.

Постановка проблеми. Новим напрямком відпочинку, популярність якого за останні десятиліття значно зросла є екотуризм. Цей вид так званого «зеленого» туризму наразі є світовим трендом та дуже поширений в Україні.

Загальновідомо, що погане екологічне середовище, яке має місце у великих містах та необхідність розв'язання повсякденних проблем у роботі і побуті призводить до стресів чи нервового напруження. Саме з цих міркувань все більша кількість людей

відмовляється від звичних курортів з пасивним проведенням часу на пляжі або біля басейну. Натомість жителі урбанізованих територій все частіше обирають активний вид відпочинку ближче до недоторканих людиною природних екосистем. Чимала кількість туристів вже давно обирає для відпочинку гуляти гірськими масивами Українських Карпат, збирати дикорослі трави та ягоди, вдихати чисте повітря, пити джерельну воду та харчуватися лісовими ягодами.

Очевидно, що популярність екологічного туризму у недоторканих людиною куточках природи та природно-заповідних територіях може призвести і до зворотного ефекту – надмірного антропогенного навантаження на вказані ділянки, що у свою чергу може призвести до погіршення якості об'єктів навколишнього середовища. Особливо гострою постає дана проблема під час неорганізованого туризму, коли неможливим є як контроль потоку рекреантів, так і дотримання ними норм екологічного права та раціонального природокористування.

Актуальність дослідження. Українські Карпати є одними із основних природних систем для розвитку екотуризму. Можна сміливо зауважити, що гірські масиви на заході країни є унікальним регіоном для повноцінного відпочинку в умовах чистої природи та надає можливість отримати душевну рівновагу, гармонію та баланс.

Чималий потік рекреантів щорічно фіксується на територіях Українських Карпат, у мальовничих ландшафтах яких для любителів «зеленого» чи сільського туризму пропонується багато організованих місць для відпочинку. Найвідомішими серед них є комплекси для відпочинку «Буковель», «Драгобрат», «Синяк», «Воеводино», «Пилипець», «Плай», «Горгани», «Дернівська Купіль» та інші. Відвідування організованих місць відпочинку дає можливість контролювати потік рекреантів та уникнути надмірного антропогенного впливу на природні території.

Особливу екологічну загрозу становить неорганізований екотуризм, у результаті якого неконтрольованими є чисельність рекреантів, їх дії та вплив на об'єкти довкілля. Тому дослідження екологічних проблем, які мають місце під час неорганізованого екологічного туризму Українськими Карпатами є актуальним завданням.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Науково-практичні дослідження виконувались у відповідності з загальною комплексною темою кафедри екології та охорони навколишнього середовища навчально-наукового інституту хімії та екології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Розробка та вдосконалення систем і методів моніторингу об'єктів довкілля в контексті екологічної безпеки». Номер держреєстрації: 0121U109776.

Проведені дослідження дозволять науковцям і здобувачам вищої освіти застосовувати системний підхід в емпіричних дослідженнях екологічних природних систем задля надання практичних рекомендацій щодо шляхів охорони об'єктів навколишнього середовища та способів розвитку екотуризму в межах територій Українських Карпат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час дослідженням основних видів екотуризму та оцінці їх екологічно-економічного потенціалу в Україні присвячено багато робіт [1-13]. Проблеми якісного та стабільного розвитку екотуризму сьогодні перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних [1-4] та зарубіжних науковців [5, 7, 14]. Екологічні аспекти розвитку туристичної сфери у більшості наукових публікацій проаналізовано фахівцями у контексті сталого розвитку туризму [3, 6, 9-11]. Наукові праці останніх років здебільшого присвячені питанням збалансованого розвитку туризму та окремих аспектів забезпечення збалансованого розвитку екотуристичних регіонів [9, 13]. У ряді публікацій визначено складові сталого розвитку організованого туризму, проаналізовано екологічні проблеми, пов'язані з розширенням туристичної діяльності та ефективним способом формування екосвідомості сучасної молоді через призму екологізації туризму [15].

Доволі ґрунтовно у сучасних наукових працях описано напрямки впливу організованого туризму та готельної індустрії на довкілля [14], висвітлено проблеми відходів туристичних дестинацій та поведінки з ними [3, 10, 11].

Менш дослідженими є питання екологічних проблем, які можуть виникнути під час неорганізованого екотуризму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз основних екологічних загроз, які мають місце під час неорганізованого екотуризму гірськими масивами Українських Карпат та природно-заповідними територіями краю. Мета роботи: вивчити основні екологічні проблеми, які виникають або можуть виникнути під час неорганізованого екотуризму в Українських Карпатах та запропонувати шляхи їх вирішення.

Новизна. Досліджено порушення екологічної безпеки деяких територій та об'єктів природно-заповідного фонду Українських Карпат під час неорганізованого екотуризму. Виявлено наявні екологічні загрози забруднення окремих об'єктів навколишнього середовища: порушення гідрологічного режиму малих гірських річок, засмічення окремих заповідних ділянок, пошкодження трав'яного покриву та деревостанів внаслідок самовільного розпалювання багаття.

Методологічне або загальнонаукове значення. Результати досліджень мають методологічне значення, яке полягає у формуванні уваги до міжпредметних зв'язків дисциплін екологічного, еконо-

мічного та географічного спрямування. Проведені дослідження сприяють підвищенню раціонального природокористування, екологічної свідомості громадян та збереження належного екологічного стану. Моніторинг екологічних проблем, виникаючих під час неорганізованого туризму, визначення кількісних та якісних показників про території та об'єкти туристичних та рекреаційних зон Українських Карпат проведено на основі загальнонаукових методів дослідження (аналітико-синтетичні та системні підходи, порівняльна оцінка).

Викладення основного матеріалу. Ключовими цінностями Карпат є неповторність природних систем, унікальне біорізноманіття як тваринного так і рослинного світів, чисте повітря та густа гідрологічна сітка.

Оскільки екотуристична діяльність безпосередньо спрямована на використання природних об'єктів, вона має тісний кореляційний зв'язок з якістю довкілля. Згадуючи умови глибокої екологічної кризи сьогодення, серед яких основними є зростання масштабів забруднення, засмічення, вичерпання природних ресурсів очевидними є їх два основних наслідки: погіршення екологічного стану об'єктів довкілля та зменшення біорізноманіття.

Варто зауважити, що багаторічна економічна криза в країні та воєнні дії на її території обумовили зменшення фінансового доходу українців, внаслідок чого неорганізований туризм наразі став найпопулярнішим і чи не єдиним можливим видом відпочинку та рекреації українського народу.

Щорічно розвиток туристичної діяльності краю призводить до освоєння нових природних зон та ресурсів і, як наслідок, створює низку особливих природно-соціальних ландшафтів. Очевидно, що перенаселеність та перевантаженість основних рекреаційних зон Українських Карпат, викликане чисельним потоком відвідувачів, може призвести до забруднення природних об'єктів регіону. Особливу загрозу в цьому відношенні становить неорганізо-

ваний туризм. Саме останній не дозволяє контролювати потік рекреантів та провести оцінку шкоди, нанесеної довкіллю. Екологічні проблеми під час неорганізованого екотуризму часто є наслідками самовільного розміщення баз відпочинку, самовільне розпалювання багаття, незаконне збирання дикорослих трав, ягід чи рослин, занесених до Червоної книги України, лікарських рослин, грибів, колекціонування різних ботанічних чи зоологічних видів. Виснаження природних ресурсів під час неорганізованого екотуризму виявляється через порушення поверхні ґрунту, що сприяє розвитку ерозійних процесів; пошкодження або знищення деревостанів; забруднення повітря викидами автомобільних транспортів.

Особливо гострою постала проблема неорганізованого екотуризму мережами природно-заповідного фонду Карпатського регіону, в якому представлено 1274 об'єкти з особливим статусом охорони, найбільшими з яких є Карпатський біосферний заповідник та 11 національних природних парків. Показник заповідності в Українських Карпатах найвищий серед регіонів країни та становить 15,5% [16-19]. Зауважимо, що із чотирьох адміністративно-територіальних одиниць досліджуваного природно-географічного регіону структуру ПЗФ оптимальніше сформовано в межах Закарпатської та Івано-Франківської областей (Рис. 1)

Аналізуючи рис. 1. очевидно є неабияка зацікавленість туристів до незайманої природи саме цих областей України та прямолінійний зв'язок численого потоку рекреантів на їх екологічні системи.

Найпопулярнішими об'єктами для неорганізованого туризму є пішохідні прогулянки до основних височин Карпат, окремі з яких знаходяться під особливим статусом охорони з обмеженою антропогенною діяльністю (табл. 1).

Серед дієвих шляхів запобігання порушення екологічного стану природних об'єктів Карпатського регіону під час неорганізованого туризму можна

ступінь заповідності, %

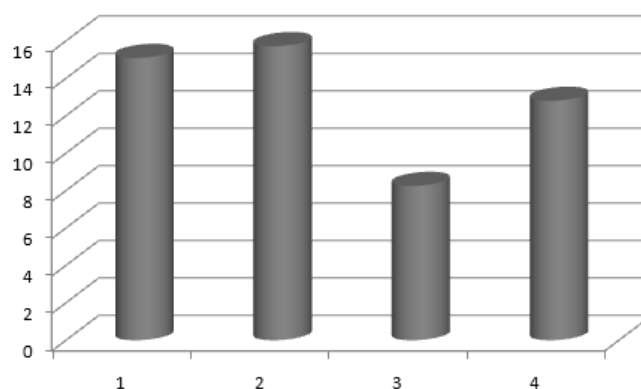

Рис. 1. Ступінь заповідності областей Карпатського регіону: 1 – Закарпатська обл., 2 – Івано-Франківська обл., 3 – Львівська обл., 4 – Чернівецька обл.

**Популярні об'єкти заповідних територій неорганізованого екотуризму Карпат
та можливі екологічні загрози**

Об'єкти екотуризму Карпат	Заповідна територія	Екологічні загрози
Гора Говерла, висотою 2061м	Карпатський біосферний заповідник, Карпатський національний природний парк (НПП).	Зменшення біорізноманіття Карпатського регіону; порушення ґрунтового покриву, руйнування рослинних груп (включаючи червонокнижні види) та відлякування диких тварин внаслідок джипінгу (автоперегонів на позашляховиках); засмічення території під час самовільного розкладу багаття чи наметів, тощо.
Озеро Бребенескул	Карпатський біосферний заповідник.	Значне засмічення території озера та його околиць (наявні стихійні звалища), що призводить до забруднення вод самої водойми та накопичення політантів у пониженні до річки Бребенескул. Відмічено вирубку туристами сланку гірську сосну.
Букові праліси Карпат	Карпатський біосферний заповідник, НПП «Зачарований край», Ужанський НПП.	Порушення деревостанів; засмічення територій, що призводить до забруднення вод гідрологічної мережі заповідних територій.
Озеро Синевир	НПП «Синевир»	Пошкодження соснових деревостанів, засмічення територій поблизу озера, забруднення води в озері, що може призвести до негативних гідрологічних змін та евтрофікації водойми.
Водоспад Шипіт	Гідрологічна пам'ятка, Закарпатська обл.	Порушення ґрунтового покриву, відлякування тварин внаслідок шуму та руху автотранспорту; засмічення території.
Гора Парашка та водоспад Гуркало	НПП «Сколівські Бескиди»	Порушення ґрунтового покриву, зменшення рослинних червонокнижних угруповань, засмічення території, що може призвести до зміни якісного та кількісного складу наближених річок регіону (Велика Річка, Опір, Стрий).

виділити як розширення природно-заповідних територій, так і встановлення постів пропуску на них, які допоможуть контролювати потік рекреантів та кількість автотранспорту, обмеження в'їзду транспортних засобів на територію рекреаційних зон Карпат, встановлення лімітів використання природних ресурсів, притягнення винних до адміністративної чи кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, тощо. Але основним фактором є розвиток ефективного організованого екотуризму.

Головні висновки. В Українських Карпатах крім організованого, має місце неорганізований екотуризм. Від надмірного потоку рекреантів страждають ландшафтні, земельні, водні та біологічні ресурси

даного регіону. Ефективними заходами вирішення і запобігання екологічних проблем природних зон Карпат під час неорганізованого туризму є еколого-просвітницька робота, адміністративна чи кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення та раціональне природокористування.

Перспективи використання результатів дослідження. Здобуті результати досліджень можуть бути використані для моніторингових досліджень екологічних проблем Карпат та заповідних територій України, під час планування та розвитку сільського і зеленого туризму, у процесі моделювання комплексних підходів до охорони об'єктів навколишнього середовища.

Література

1. Литвин І.В., Нек М.А. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіоні. *Регіональна економіка*. 2013. № 2. С. 1 – 88.
2. Шульгіна Л.М., Бондар А.І. Аналіз еко-орієнтовних видів туризму: їх відмінні та спільні риси. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 1. С. 161 – 168.
3. Коробейнікова Я.С. Екологічні проблеми туристично-рекреаційної діяльності. *Науково-технічний журнал*. 2021. № 1 (23). С. 124 – 134. DOI: 10.31471/2415-3184-2021-1(23)-124-134
4. Голод А.П., Новосад З. П. Екологічна безпека туризму в регіоні: суть та шляхи забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ*. 2012. № 3 (22). С. 84 – 88.
5. Murava J. The analysis of the waste problem in tourist destination on the example of Carpathian region in Ukraine. *Journal of Ecological Engineering*. 2016. V.17, I. 2. P.43 – 52.
6. Цимбалюк С.Я., Морозова І.В. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Екологічні науки*. 2019. № 1 (24). С. 41 – 45. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716-2019-1-24-1-6>
7. Holden A. *Environment and Tourism*. New York: *Routledge*, 2016. – 302 p.

8. Стренковська А.Ю., Євдокімова О.М. Проблеми та перспективи розвитку зеленого туризму в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 2 (38). С. 41 – 44.
9. Волкова А.О. Проблеми та перспективи розвитку зеленого туризму як пріоритетної складової туристичної галузі України у XXI столітті. *Ефективна економіка*. 2013. № 10, С. 65-71.
10. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2 вид. випр. допов. – К.: КНТУ, 2009. – 463 с.
11. Папп В.В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 17 – 22.
12. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ ім.В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. № 9. С. 203 – 212.
13. Качала С.В., Іваночко Б.Р. Шляхи раціонального зростання рекреаційно-туристичних комплексів ОТГ Івано-Франківської області. *Науково-технічний журнал*. 2020. № 1 (21). С. 91 – 100. DOI: 10.31471/2415-3184-2020-1(21)- 91-100
14. Ghulman Rabbany Md., Afrin S., Rahman A., Islam F., Hoque F. Environmental Effects of Tourism. *American Journal of Environment, Energy and Power Research*. 2013. V.1. No.7. P. 117-130.
15. Боруцька Ю.З., Дудяк Р.П., Бугіль С.Я. Формування екосвідомості студентської молоді крізь призму екологізації туризму. *Екологічні науки*. 2020. № 6 (33). С. 138 -144. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.6-33.21>
16. Екологічний паспорт Закарпатської області за 2019 рік. Ужгород: 2020, 186с.
17. Екологічний паспорт Івано-Франківської області за 2019 рік. І.-Франківськ: 2020, 167 с.
18. Екологічний паспорт Львівської області за 2019 рік. Львів: 2020, 265 с.
19. Екологічний паспорт Чернівецької області за 2019 рік. Чернівці: 2020, 118 с.